

“Det ska mycket till innan de börjar skratta”

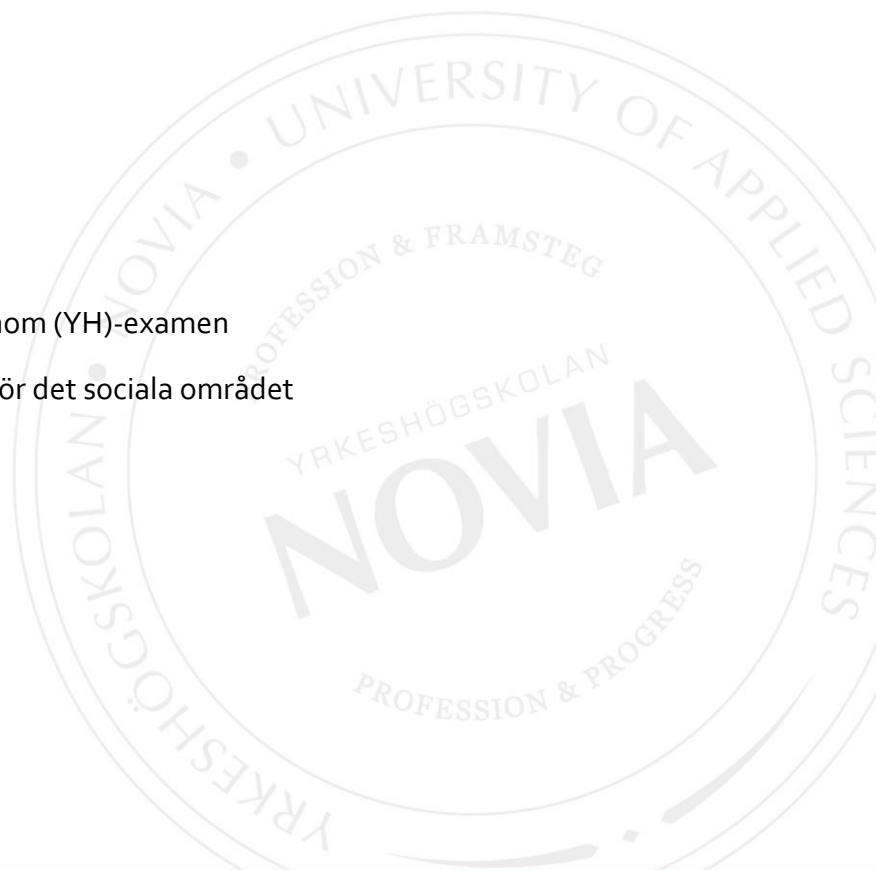
-En kvalitativ studie om daghemspersonalens upplevelser och bemötande av inåtvända barn

Susanna Österåker

Examensarbete för socionom (YH)-examen

Utbildningsprogrammet för det sociala området

Vasa 2019

EXAMENSARBETE

Författare: Susanna Österåker

Utbildning och ort: Det sociala området, Vasa

Inriktningsalternativ/Fördjupning: Förskolepedagogik

Handledare: Carita Blomström och Ralf Lillbacka

Titel: "Det ska mycket till innan de börjar skratta"

-en kvalitativ studie om daghemspersonalens upplevelse och bemötande av inåtvända barn

Datum 31.03.2019

Sidantal 38

Bilagor 1

Abstrakt

Undersökningen behandlar inåtvända barn i åldern 3–5 och eventuella bakomliggande orsaker till deras inåtvändhet. Syftet med detta lärdomsprov var att undersöka hur daghemspersonal upplever inåtvända barn och hur de bemöter dem.

Teorin om inåtvända barn beskriver dem bland annat som passiva men självständiga, tysta, ängsliga, och att de kan verka nedstämda. Den utgår från att det sociala samspelet är problematiskt för inåtvända barn. De inåtvända personlighetsdragen behandlas som ett resultat av medfött temperament eller otrygg anknytning, eller en kombination av de båda.

Jag ville genom en kvalitativ undersökning ta reda på om personalens upplevelse av inåtvända barn går att koppla till anknytningsmönster, temperament eller självkänsla. Jag ville även veta om personalen har metoder för att bemöta inåtvända barn. Forskningen görs genom individuella intervjuer med daghemspersonal.

Daghemspersonalen i denna undersökning hade en mycket lik bild av inåtvända barn. De såg barnen som försiktiga, tysta, icke-kontaktsökande, otrygga med en tendens att hålla tillbaka känslor. Det framkom dock två olika sätt att bemöta barnen på. Antingen anpassade man sig till barnets inåtvända drag och blev försiktig i sitt eget sätt eller så försökte man kräva samma av dem som av andra barn. Båda metoderna användes för att försöka öka barnens deltagande.

Språk: svenska

Nyckelord: inåtvänd, personlighet, temperament, anknytning,

BACHELOR'S THESIS

Author: Susanna Österåker

Degree Programme: Social Welfare, Vaasa

Specialization: Pre-school pedagogy

Supervisor(s): Carita Blomström and Ralf Lillbacka

Title: **"It takes a lot to make them laugh"**

-A qualitative study on how day care personnel experience and work with introverted children

Date 31.03.2019

Number of pages 38

Appendices 1

Abstract

The study examined introverted children aged 3–5 and possible underlying causes of their introversion. The purpose of this study was to investigate how day care personnel experience introverted children and how they work with them.

Theory on introverted children describes them as passive but independent, silent, anxious, and that they may appear gloomy. It is assumed that the social interaction is problematic for introverted children. The introverted personality traits are treated as a result from innate temperament or insecure attachment, or a combination of the two.

By doing a qualitative study, I wanted to find out if the personnel's experience of introverted children can be linked to attachment patterns, temperament or self-esteem. I also wanted to find out if the personnel have methods for dealing with introverted children. The study was done by individual interviews with day care personnel.

The results showed that day care personnel in this study had a very similar picture of introverted children. They saw the children as cautious, silent, non-contact seeking, insecure with a tendency to contain emotions. However, there were two different ways of responding to the children. One method was to adapt to the child's introverted traits and become cautious in his own way. The other method was to make the same demands on those as on other children. Both methods were used as an attempt to increase children's participation.

Language: Swedish

Key words: introverted, personality, temperament, attachment

Innehållsförteckning

1	Inledning.....	1
2	Syfte och frågeställningar	2
3	Lagstiftning och styrdokument.....	2
4	Inåtvända barn	3
5	Anknytningsteorin	6
5.1	Trygg anknytning	9
5.2	Otrygg-ambivalent.....	10
5.3	Otrygg-undvikande.....	11
5.4	Otrygg-desorganiserad	12
5.5	Inre arbetsmodell.....	13
5.6	Mentalisering och spegling.....	14
5.7	Kompenserande anknytning.....	16
6	Temperament	19
6.1	Blyghet.....	21
6.2	Temperament och anknytning.....	22
7	Självkänsla	23
8	Sammanfattning av teori	25
9	Metod	26
10	Resultat	28
10.1	Personalens upplevelse av inåtvända barn	28
10.1.1	I gruppen	28
10.1.2	Olikheter och likheter mellan inåtvända barn.....	29
10.1.3	Förmåga att uttrycka känslor	30
10.1.4	Kontaktbehov	31
10.2	Personalens bemötande av inåtvända barn	32
10.2.1	Skapa en tillitsfull relation.....	32
10.2.2	Anpassa sig eller inte	34
10.2.3	Andra sätt att underlätta vardagen.....	35
10.3	Utvecklingen under daghemsåren	36
11	Slutdiskussion och kritisk granskning	37

Källförteckning

Bilaga

1 Inledning

Då jag arbetade som småbarnspedagog och utförde min praktik på daghem började jag fundera över hur jag som småbarnspedagog ska bemöta de olika barnen. En del barn gör så lite väsen av sig att man glömmer bort att de är där. De är duktiga och klarar sig själva. Betyder det att jag kan lämna dem i fred och låta dem sköta sitt? Eller borde jag bemöta alla likadant? Kan det vara så att deras inåtvända personligheter inte beror på att de vill vara ensamma och bli lämnade i fred, utan istället att de känner en otrygghet i relationer till andra människor, att de anpassar sig till andra och inte vågar kräva någon uppmärksamhet? De kanske har en svag självkänsla som gör att de drar sig tillbaka och offrar sin egen vilja till fördel för andra.

Det finns ofta en liknande problematik bakom ett inåtvänt barns beteende och ett utagerande barns beteende. Skillnaden är att det utagerande barnet får mera uppmärksamhet, om än negativ uppmärksamhet, för att det bråkar och stör. Inåtvända barn kan i stället betraktas som duktiga, lyckade barn, eftersom de klarar sig så bra själva. Men undersökningar har visat att både inåtvända och utagerande barn lider större risk än andra att utveckla psykiska problem, som depression och personlighetsstörningar när de blir äldre. Därför är det viktigt för samhället att se till dessa barns behov för att så många som möjligt ska få växa upp till psykiskt starka samhällsmedlemmar. Eftersom det till min vetskap finns stora mängder forskning och teorier om utagerande barn, vill jag istället fokusera på de inåtvända barnen.

Kanske kan man ändra på en inåtvänd personlighet i en tidig ålder genom att ändra på barnens inre modell av relationer och stärka deras självkänsla så att de kan växa upp till trygga individer. Den första gemenskap som barnet får vara del i då det börjar skapa relationer utanför familjen är ofta daghemmet. I fråga om att stödja barnets personlighetsutveckling har personalen på daghemmet då en utmärkt chans.

På daghemmet sätts en grund för bland annat hur barnet kommer att förhålla sig till auktoriteter och hur det kommer att klara av relationer med sina jämlingar. Hur barnet klarar av dessa relationer kommer även att påverka senare utveckling. Jag är därför intresserad av att ta reda på om personalen ser de inåtvända barnen, förstår deras problematik och har metoder för att stödja dem.

2 Syfte och frågeställningar

Syftet med min undersökning är att undersöka hur daghemspersonal upplever och bemöter inåtvända barn. Jag vill genom kvalitativa intervjuer ta reda på om personalens beskrivningar av inåtvända barn går att koppla till en viss form av anknytningsmönster, till temperament eller till självkänsla.

De centrala frågeställningarna är:

- Vilket beteende och vilka personlighetsdrag ser daghemspersonalen hos inåtvända barn?
- Hur bemöter daghemspersonalen inåtvända barn?

Jag har avgränsat min undersökning till barn i åldern tre till fem år då dessa oftast finns i samma barngrupp, kan ge uttryck för sina personlighetsdrag tydligt genom kommunikationen, samt har en redan utvecklad anknytning till sina föräldrar. Jag har valt att inte fokusera på de inåtvända barnens kön, eller göra någon skillnad på tre, fyra och femåringar. Jag kommer inte att fokusera på enstaka eller akuta livshändelser som orsak till inåtvänt beteende.

3 Lagstiftning och styrdokument

Daghemspersonalen har en hel del lagstadgade skyldigheter då de utför sitt arbete. Dessa skyldigheter berör givetvis alla barn, men i detta kapitel konstateras sådana som särskilt kan tänkas ha samband med de inåtvända barnets bästa.

Utgående från lagen om småbarnspedagogik har utbildningsstyrelsen gjort upp grunderna för planen för småbarnspedagogik. I grunderna (Utbildningsstyrelsen, 2018, 14) beskrivs ett av småbarnspedagogikens övergripande mål som att främja jämlikhet och likabehandling mellan barnen, samt att förebygga marginalisering. Vid en mera detaljerad beskrivning av planens syfte nämns bland annat att: främja helhetsmässig hälsa och välbefinnande, utveckla barnets förmåga till samverkan och växelverkan, samt främja dess förmåga att delta i kamratgruppen, identifiera barnets individuella behov av stöd, och främja en harmonisk utveckling. (Utbildningsstyrelsen, 2018, 16).

För att främja välbefinnandet bör man till exempel ha en tydlig, men flexibel dagstruktur. Och ge barnet tröst då det behöver det. (Ibid., 33). Enligt grunderna ska också kommunikationen och anknytningen mellan barn och vårdnadshavare ha en central roll. Personalen ska också skapa en förtroendefull relation till barnet. (Ibid., 19). Det framgår med andra ord att man insett betydelsen av att känna igen barns anknytningsmönster.

Vidare i grunderna för planen för småbarnspedagogik sägs: ”Alla barn har rätt att bli hörda, sedda, tagna i beaktande och förstådda som individer och som medlemmar i sin grupp.” (Ibid., s.20). Ett inåtvänt barn som löper risk för att bli osynligt måste i enlighet med detta stödjas så att det kan synas och personalen måste försöka förstå barnet även om det håller känslor inne och håller sig för sig självt.

I grunderna nämns också att man bör skapa en trygg närmiljö, som präglas av respekt och ansvar, bör komma överens om gemensamma regler. I en trygg miljö ska barnen också få visa alla känslor och det är personalens uppgift att hjälpa barnen att hantera känslor. (Ibid., 34).

Det är pedagogernas roll att se till att barnen mår bra och känner sig trygga. De ska även hjälpa barnet att utveckla sociala färdigheter. Positiva känsloupplevelser och kommunikation med andra i barngruppen och känslan av att ingå i en gemenskap främjar lärandet, enligt grunderna, och samtidigt bidrar de till stärkt självkänsla. (Ibid., 22, 33).

4 Inåtvända barn

Detta kapitel behandlar teori om barn som benämns som inåtvända. Till att börja med beskriver Svenska Akademiens ordboks (1933) en inåtvänd person. En inåtvänd person definieras där som en person som är fördjupad i sig själv, tyst, sluten och grubblande.

Lund (2006, 21) använder begreppet *inagerande beteende* för dessa barns beteende, medan Aasen benämner det som sociala och emotionella problem och Ogden som tillbakadragande-/undvikande beteende. Kännetecknande för barn med inagerande beteende är att de är nervösa och hämmade och kan ha neurotiska och ängsliga drag. Barnen verkar sällan glada och spontanitet passar dem inte. De kan vara passiva, ha överdriven kontroll och hålla

tillbaka aggressioner.

Enligt Pandya (2017, 626) är en inåtvänd eller introvert person till stor del fokuserad på sitt inre liv, alltså det subjektiva, psykiska innehållet. Ett utåtriktat barn har en tyst hjärna, medan ett inåtvänt barn har mer konstant stimuli i sin hjärna, vilket leder till att barnet försöker undvika stimuli som kommer utifrån. En inåtvänd person värms långsamt upp med andra människor, är ofta tveksam och gåtfull. Typiskt för inåtvända personer är att de undviker att svara, är privata och grubblar med fokus på detaljer, samt att de njuter mindre av sociala interaktioner än vad andra gör. Därför löper inåtvända barn risk för att bli utanför.

Coplan och Moritz Rudasill (2017, 29, 31) anser att det finns en skillnad mellan att vara inåtvänd och att vara blyg. En inåtvänd person vänder sina motiv och handlingar inåt, och får energi från ensamheten. Denne blir överstimulerad i folksamlingar och behöver dra sig tillbaka. Det sociala samspelet behöver dock inte vara ångestframkallande för personen. En blyg person däremot har en önskan om att närma sig andra, men har en ängslan eller oro inför detta. Personen upplever således en konflikt inför sociala situationer, som kan upplevas som för stressfyllda. Därav har de en tendens att tillbringa mycket tid i ensamhet. Författarna påpekar att vissa inåtvända barn också kan vara blyga, samt att det är vanligt att inåtvända barn beskrivs som blyga. Därför anser jag att det i min forskning är nödvändigt att se närmare på teorier om blyghet.

Kinge (2000, 19) skriver om barn med sociala och emotionella svårigheter. Hon inkluderar här de inåtvända och tillbakadragna barnen som hon menar kan vara ängsliga och lätt bli osynliga. Barn som inte aktivt kräver vår uppmärksamhet och förbises när mer krävande barn tar uppmärksamheten. Hon menar att det från de vuxnas sida krävs initiativ och aktivt ingripande för att vi ska kunna skapa kontakt med dem. Kinge (Ibid., 23) anser också att tillbakadragna barn bör betraktas som funktionshämjade på samma sätt som barn med en diagnos eftersom deras beteende hindrar dem från positivt deltagande i gemenskapen.

Folkman (1998, 51, 54) menar att inåtvända barn har inåtgående strategier. De kan ha utplånat sitt kontaktbehov eller sin identitet. De kan försöka dölja sina känslor, men hos vissa lyser ett inre tillstånd av kaos och nedstämdhet igenom. Dessa barn försöker sällan hävda sin vilja, säger inte emot och svarar sällan på tilltal. De meddelar inte sin närvaro under samlingen och säger knappt "hej" när de kommer till daghemmet. De har låg status i barngruppen och utesluts ofta från lekar. Barnen kan vara motvilliga till fysisk kontakt och

ofta befinna sig i egna tankar. De kan leka ensamma och länge med samma saker. Det kan förefalla att de inte ser någon mening med kontakt. De kan överlag beskrivas som mycket självständiga.

Folkman (1998, 52) beskriver även en typ av inåtvända barn vars beteende drar lite åt ett annat håll. Även dessa verkar ofta befinna sig i en egen värld och kan avstå från kontakt med andra. Men de är samtidigt beroende av mamman och har svårt att sysselsätta sig. De kan ibland överföra beroendet till personalen och bli knutna till dem som en svans.

Därtill nämner Folkman (Ibid, 52–53) en möjlig typ av inåtvänt barn som håller inne exempelvis sorg, ångest och skräck, vilket syns i form av ett spänt och darrigt kroppsspråk. Detta barn kan fungera bra med andra barn då det aldrig visar de negativa känslorna.

LaFrenière m.fl. (Johannessen, 1997, 30–31) undersökte social kompetens hos franskkanadensiska barn. De kategoriserade barnen på fyra olika sätt: socialt kompetenta, medelmåttigt social kompetenta, ängsliga/tillbakadragna och argsinta/aggressiva. De ängsliga/tillbakadragna barnen interagerade i undersökningen mindre med andra barn än vad barn i de övriga kategorierna gjorde. De blev dock inte nödvändigtvis avvisade eller ignorerade av de andra barnen. Jämfört med de andra barnen spenderade de mycket tid ensamma, tittade på, lekte parallellt eller var sysslösa. Johannessen (Ibid., 41) skriver vidare att tillbakadragna och passiva barn beskrivs som initiativlösa, inte vill vara med, är rädda för utmaningar, inte tycker om förändring, har dålig självbild, och är bra på att dagdrömma och fantisera.

Johannessen beskriver de beteendeproblem som ett tillbakadraget barn kan visa som samspelsproblem, eftersom det är i samspelet som problemen syns. Hon menar även att sådana problem uppstår som konsekvens av samspelet mellan individuella förutsättningar och relationserfarenheter. (Kinge, 2000, 21). Detta understryker mitt val att i denna forskning behandla inåtvända barn utifrån teorier om både temperament och anknytning.

5 Anknytningsteorin

Eftersom ett inåtvänt barns beteende delvis anses bero på erfarenheter från dess relationer så redogörs i detta kapitel för anknytningsteorin. Denna teori beskriver barns beteende som ett resultat av dess tidiga anknytning till vårdnadshavarna. Framför allt den otrygg-undvikande anknytningen verkar kunna förklara det inåtvända barnets beteende. För att skapa förståelse för detta ska jag till att börja med beskriva vad anknytningsteorin går ut på, för att sedan närmare gå in på de olika anknytningsmönstren. För att förstå den tidiga anknytningens påverkan på något äldre barn går jag även in på inre arbetsmodeller och mentalisering och spegling. Dessa efterföljs med ett kapitel om pedagogernas roll i form av kompenserande anknytning.

Anknytningsteorins fader, John Bowlby, skriver (1997, s.177) att psykoanalytiker länge har varit överens om att det är barnets första mänskliga relation som sätter grunden för dess personlighet och att de flesta barn har skapat ett starkt band till en modersfigur inom de första tolv månaderna.

En viktig del av människans personlighetsutveckling är alltså anknytningen mellan barnet och dess närmaste vårdare. Anknytningen till vårdarna kommer hos barnet att utvecklas till mentala representationer över hur barnet självt är, hur andra är och hur man samspelar med andra. Detta kommer att påverka människan under hela hennes liv. (Broberg, 2006, 13).

Behaviorismen och psykoanalysens företrädare hade kommit fram till att barnet försöker få kontakt med sin mamma på grund av hennes förmåga att tillfredsställa dess behov av föda. Men Bowlby var inte nöjd med denna förklaring eftersom ett barn även kan utveckla nära relationer till personer som inte kan amma dem, exempelvis pappan. (Broberg, 2006, 45–46).

Darwins teori om det naturliga urvalet gick ut på att djur besitter känslor av att vantrivas då de är fränskilda från andra och att dessa känslor har utvecklats för att de djur som gynnas av att leva i flock ska kunna undgå faror och därigenom öka sina chanser för överlevnad. Bowlby fann i denna teori svaret på varför barnet motiveras till att skapa ett band med sin mamma – anknytningen ökar chanserna att överleva, inte enbart på grund av näringstillförseln. Hon föds alltså med en social drift. (Broberg, 2006, 49).

Bowlby och Ainsworth, som hade ett nära samarbete, beskrev känslomässiga relationer med följande fem karaktäristika: 1) de är varaktiga över tid, 2) de riktas mot en specifik, icke utbyttbar person, 3) bandet är av känslomässig relevans för personen, 4) personerna söker varandras närhet och 5) upplever obehag vid separation från varandra. För att relationen ska definieras som en anknytningsrelation bör också den som är anknuten söka trygghet, tröst och beskydd hos den person den är anknuten till. Barnet och föräldern är alltså inte anknutna till varandra, utan barnet är anknutet till föräldern. Anknytningsrelationen kan beskrivas som trygg eller otrygg beroende på om föräldern kan ge den trygghet och det beskydd som barnet söker. (Broberg, 2006, 55).

Bowlby menade att barnet under sina två första levnadsår knyter an till mellan tre och fem personer. Dessa kan förutom vårdnadshavarna vara till exempel syskon, mor- och farföräldrar eller en pedagog på daghemmet. Alla anknytningsrelationer är dock inte lika viktiga för barnet, som ofta väljer ut en central anknytningsperson. Vid situationer där barnet upplever hot eller fara kan det även visa anknytningsbeteende mot en person som råkar vara tillgänglig, även om det inte har en anknytningsrelation till personen. (Broberg, 2006, 57).

Det beteendesystem som, enligt Bowlby, får barnet att försöka upprätthålla den fysiska närheten till sin förälder kallas anknytningsystemet. Barnet är från födseln motoriskt outvecklat och för att få den närhet det behöver signalerar det sina behov initialt med gråt och lite senare även med leenden och joller. I takt med att de motoriska färdigheterna förbättras kan barnet också börja klänga på och följa efter föräldern. Dessa beteenden, som går ut på att åstadkomma närhet till föräldern, benämns anknytningsbeteenden. (Broberg, 2006, 102).

Anknytningsystemet kan aktiveras av såväl inre som yttre faktorer. Inre faktorer är till exempel smärta, sjukdom, utmattnings, hunger och rädsla. De yttre faktorerna förändras vartefter barnet blir äldre. Den första yttre faktorn som aktiverar systemet är ensamhet. Det nyfödda barnet gråter när det i vaket tillstånd lämnas ensamt. Några månader senare kommer också främmande personer och situationer att aktivera systemet. Detta sammanfaller med att barnet har utvecklat en anknytningsrelation till sin primära vårdare. Då kan barnet även börja gråta om det inte kan se anknytningspersonen, det vill säga vid fysisk separation från denne. Utöver dessa räknas till de yttre faktorerna bland annat mörker, höga ljud, och plötsliga temperaturförändringar. (Broberg, 2006, 104).

Det som kan försätta systemet i viloläge är den fysiska närhet till anknytningspersonen som barnet är programmerat till att söka. Att anknytningspersonen till exempel tar upp barnet i famnen och tröstar det lindrar normalt barnets gråt. Trots detta behöver barnets behov av föda eller sömn givetvis tillfredsställas om det är hunger eller trötthet som ger upphov till ett aktiverat anknytningssystem. Då anknytningssystemet väl har försatts i viloläge kan barnet sysselsätta sig med annat och utforska världen omkring sig. (Broberg, 2006, 104–105).

Mary Ainsworth, som samarbetade med Bowlby, utvecklade *främmandesituationen*. Den går ut på att under strukturerade observationer utsätta en ett-åring för stressfyllda situationer uppdelat i två perioder om högst tre minuter. Under dessa perioder lämnar föräldern rummet och barnet får vara kvar antingen ensam eller med en främling. I denna situation kommer barnet att visa vilken strategi det använder för att hantera föräldrarnas frånvaro. Hur barnet reagerar på avskedet och återföreningen med föräldern speglar den interaktion som det haft med föräldern. I den ursprungliga studien fann Ainsworth tre mönster av anknytning: 1) trygg, 2) otrygg-undvikande och 3) otrygg-ambivalent. Senare lade hon även till en fjärde – desorganiserad anknytning. (Rydén & Wallroth, 2008, 41–42).

Innan jag går närmare in på de olika anknytningsmönstren bör det nämnas att anknytningsbeteende förändras med stigande ålder. Bowlby (1997, 261) menar att barnet efter att ha fyllt tre år visar anknytningsbeteende mer sällan och mindre angeläget och att detta beteende fortsätter i några år och aldrig försvinner helt och hållet. Dessa förändringar tros komma från att barnet är mindre villigt att uppvisa beteendet och att det aktiveras med lägre intensitet. Detta leder till att det krävs mindre för att sätta anknytningssystemet i viloläge, till exempel en uppmuntrande blick istället för nära kroppslig kontakt. Erfarenhet kan vara en bidragande faktor till dessa förändringar. Mycket som tidigare varit okänt har nu blivit mera bekant för barnet och är inte lika alarmerande.

Enligt Bowlby (1997, s.205) så är barnet, efter att det fyllt tre år, också bättre på att acceptera moderns tillfälliga frånvaro och kan fokusera på lek med andra barn. Det blir lättare för barnen att känna sig säkra med sekundära anknytningspersoner på främmande platser. Men denna person måste vara något familjär, och barnet måste vara friskt och inte alarmerat. Barnet måste också veta var hans moder är och att han kan återfå kontakten med henne på kort varsel. Om dessa villkor inte uppfylls kan barnet uppvisa beteendestörningar.

Enligt Broberg (2006, 231) söker barnet efter att det fyllt tre år mindre efter fysisk närhet.

Det ersätter den fysiska närheten med ögonkontakt, småprat, utbyte om känslotillstånd och gemensam planering.

5.1 Trygg anknytning

Den mest eftersträvansvärda formen av anknytning är trygg anknytning. Killén (2014, 33) skriver att det barn som format ett tryggt anknytningsmönster har haft föräldrar som varit tillgängliga, kunnat tolka barnets signaler och levt sig in i dess upplevelser. De har varit lyhörda och förutsägbara. Barnet har kunnat lita på att föräldern kan ge beskydd och omhändertagande när det behövs, och även tröstat och visat förståelse.

Ett barn som har en trygg anknytning använder föräldern som en trygg bas. Det kan nyfiket utforska världen så länge det känner sig tryggt för det vet att om hot uppstår och anknytningssystemet slås på så kan de återvända till föräldern för att få beskydd. Detta barn känner sig osäkrare ju längre bort från föräldern det rör sig och för att hålla anknytningssystemet i viloläge försöker det hålla föräldern på bekvämt avstånd. Enligt studier som gjorts i västvärlden har 60–70 procent av barn utvecklat denna typ av anknytning till åtminstone en förälder. (Broberg, Hagström & Broberg, 2012, 51–52).

Fernandes, Santos, Shin, Vaughn och Veríssimo (2014, 80, 85–86) har undersökt sambandet mellan trygg anknytning och social kompetens. Anknytningen undersöktes genom berättartekniken ASCT (Attachment Story Completion Task) och social kompetens genom att observera barnet och intervjua människor i barnets omgivning. De kom fram till barn med trygg-anknytning oftare deltog i socialt samspel och uppvisade mer emotionella, sociala och kognitiva förmågor som bidrar till acceptans bland de jämnåriga.

Broberg, Hagström och Broberg (2012, 76–77) skriver vidare om hur man på daghemmet kan identifiera barns anknytningsmönster genom deras beteenden. Barn med trygg anknytning söker tröst hos den vuxna den känner sig mest trygg med då anknytningssystemet aktiveras. Den tröst som den vuxna erbjuder lugnar också barnet. Om favoritpedagogen tar barnet i famnen kan det gosa in sig och bli avslappnat. Barnet kan även spontant söka sig nära den vuxna och till exempel krama denne. Barnet söker emellanåt kontakt med pedagogerna och har inget emot att de deltar i leken. Barnet har ofta bra koll på var pedagogerna befinner sig och frågar av dem om hen känner sig osäker över något eller

behöver hjälp. Barnet beter sig lekfullt mot pedagogerna och kan lätt följa deras uppmaningar, men om det får en tillrättavising så visar det skam och ånger. Det klarar av övergångar mellan aktiviteter och är ofta positivt inställd mot pedagogen som möter denne på morgonen.

5.2 Otrygg-ambivalent

Ett barn som har utvecklat en otrygg-ambivalent anknytning har en förälder vars svar varit mer oförutsägbara. Föräldern är ibland tillgänglig och ibland inte. Barnet vet inte hur föräldern kommer att reagera på dess signaler. Utmärkande för föräldern är att hon inte styrs av barnets signaler, men kan svara på dem på ett bra sätt då det passar henne själv. Samspelet sker således på föräldrarnas villkor. Föräldern kan tro att dess egna upplevelser är barnets upplevelser och överföra sina känslor på barnet, vilket gör det svårt för barnet att känna igen sina egna känslor och kunna signalera dem. Det finns en risk att ett barn med otrygg-ambivalent anknytning blir passivt och saknar tilltro till sin egen förmåga. En del av dessa barn ser till att få den närhet de behöver genom att bete sig mycket ängsligt och gnälligt och klänga på föräldern. (Broberg, Hagström & Broberg, 2006, 53–54).

Enligt Killén (2014, 36) är det svårt för barnet med otrygg-ambivalent anknytning att röra sig bort från mamman och dess utforskning av omvärlden blir således lidande. Det anstränger sig för att ha ständig kontakt med mamman, kräver mycket uppmärksamhet och hamnar lätt i konflikt med henne. Konflikterna kan användas för att kontrollera henne. Sådana barn blir mycket upprörda både vid avsked och återförening, och upplevs ofta som svåra att trösta. De kan dock visa större kompetens när mamman är frånvarande.

Om barnet har en otrygg-ambivalent anknytning så aktiveras anknytningssystemet väldigt ofta. Det söker tröst hos en vuxen, men blir sällan lugnad av kontakten utan fortsätter att bete sig på ett gnälligt sätt. Detta kan väcka irritation hos den vuxna. Barnet kan vara gnälligt och irriterat stor del av dagen utan märkbar anledning. Det kan ha svårt för att anpassa sig till rutiner och tillsägelser och kan ställa till med stora scener. (Broberg, Hagström & Broberg, 2012, 80).

5.3 Otrygg-undvikande

Utmärkande för ett barn som har utvecklat en otrygg-undvikande anknytning är att de haft en mamma som ogillar eller är obekväm med gnäll och klängigt beteende. Barnet får inte ge uttryck för sina känslomässiga behov och hon har till exempel avvisat barnet om det visat rädsla eller ynkighet. (Broberg, Hagström & Broberg, 2012, 52–52).

Killén uttrycker på liknande sätt att mamman i det här fallet har varit tillbakadragen eller känslomässigt otillgänglig, kontrollerande, invaderande eller avvisande. Barnet vågar inte uttrycka sina känslor på grund av rädsla för att avståndet till föräldern ska öka. Detta innebär att barnet måste trycka undan negativa känslor och låta bli att söka tröst. Barnet kan dock lätt utforska och fästa uppmärksamhet på saker i omgivningen. (Killén, 2014, 36)

Dessa barn är oftast kompetenta men deras lek tycks inte vara så glädjefylld. De uppvisar knappt något anknytningsbeteende, utan vid avsked från mamman verkar de ignorera eller undvika henne, gråter inte och visar inga direkta känslor när hon kommer tillbaka. Barnet kan verka mycket självständigt och se ut som att det klarar sig utan anknytning, vilket inte är fallet. (Killén, 2014, 35–36).

Killén (2014, 87, 199–200) skriver vidare att barn med undvikande anknytningsmönster kan ha överdriven anpassning som överlevnadsstrategi. De beter sig ofta så som samhället vill att de ska göra, men deras anpassningsförmåga och duktighet kan felaktigt tolkas som att de mår bra och kan använda sina resurser optimalt.

På daghemmet söker ett barn som har en otrygg-undvikande anknytning inte tröst när anknytningssystemet aktiveras. Det biter ihop och försöker klara sig själv. Om den vuxna erbjuder tröst drar barnet sig troligen undan. Om ett allvarligt problem har uppstått eller barnet inte kan klara det själv kan hen söka praktisk hjälp från pedagogerna. Barnet söker sällan uppmärksamhet från pedagogerna och är mera intresserad av den fysiska miljön än känslomässig kontakt. Det beter sig ofta som att det inte uppfattar att pedagogen inbjuder till kontakt, och vid kontakt med den vuxna så går barnet iväg så fort aktiviteten är avslutad. Det söker inte mer kontakt än nödvändigt. (Broberg, Hagström & Broberg, 2012, 78–79).

5.4 Otrygg-desorganiserad

Ett barn som har utvecklat en otrygg-desorganiserad anknytning saknar organiserade mönster. Det har inte kunnat utveckla en organiserad strategi som det kan använda sig av för att få trygghetsbehovet tillfredsställt. Detta är den allvarligaste formen av otrygg anknytning. Ett barn med denna anknytning har en förälder som väcker förtvivlan eller rädsla hos barnet. Orsaken till detta kan vara att föräldern utsätter barnet för psykiska, fysiska eller sexuella övergrepp, eller att föräldern på grund av depression är totalt oförmögen att ge respons åt barnet. Man har funnit två drag som förekommer hos dessa föräldrar: fientlighet och hjälplöshet. Orsaken till att föräldrarna har dessa drag kan vara att de själva har obearbetade traumorna. (Killén, 2014, 38–40).

Uppkomsten av den desorganiserade anknytningen beror alltså på den olösliga konflikt som uppstår inuti barnet då den som ska ge beskydd och närhet samtidigt är källan till rädsla. Barnet försöker att söka tröst hos föräldern, men blir samtidigt mera skrämmd av dennes beteende så anknytningssystemet slår på ännu starkare och skapar kaos inne i barnet. (Karlsson, 2012, 69).

Ett barn med denna form av anknytning kan visa många olika, osammanhängande beteenden. Det tycks bete sig motsägelsefullt. Vid avsked och återseende med föräldern kan det både intensivt söka närhet och försöka undvika föräldern. Det kanske skriker vid avskedet, men undviker föräldern då den kommer tillbaka. Det kan visa förvirring eller skräck när föräldern närmar sig. Barnet kan kasta mellan orolig aktivitet och orörligt stirrande. Barnet har också en stark rädsla för att bli övergivet. (Killén, 2014, 39)

Broberg, Hagström och Broberg (2012, 259) skriver mera om de beteenden som ett sådant barn kan uppvisa på daghemmet. Barnet kan till exempel vara mycket upptaget av att bevaka pedagogerna. En del av dessa barn verkar inte ha någon strategi för samspel med andra barn och vuxna, utan är mycket oförutsägbart. (Ibid., 262–263). Vid förändringar och avbrott från rutinerna kan barn med otrygg-desorganiserad anknytning bete sig olika. Vissa som att ingenting har hänt, andra blir arga, motoriskt aktiva eller destruktiva. (Ibid., 265).

5.5 Inre arbetsmodell

För att skapa förståelse för hur barnets tidiga anknytning till föräldern kommer att påverka dess beteende på daghemmet är det viktigt att ta upp teorin om inre arbetsmodeller.

Då barnet är ca ett halvt år utvecklas dess kognitiva förmåga så att det kan börja avbilda verkligheten och skapa föreställningar om sig själv och samspelet med andra. Dessa föreställningar benämns *inre arbetsmodeller*. Barnet får en bild av sig själv, av hur andra är och vad det kan förvänta sig av dem. Det är också genom dem som barnet kan förutsäga andras beteenden och tolka deras känslor och intentioner. (Broberg, Hagström & Broberg, 2012, 47; Normell, 2012, 42).

I arbetsmodellerna kan barnet experimentera och försöka förutspå vilka konsekvenser dess handlingar kommer att få. Arbetsmodeller fungerar bra om de överensstämmer med verkligheten och barnet kan då använda dem i samspelet med andra. I samspelet med föräldern tar barnet in både positiva och negativa erfarenheter och uppdaterar modellen kontinuerligt. Om samspelet till föräldern består av övervägande negativa upplevelser uppstår problem. Föräldern kan kännas obehaglig att vara nära, men barnet måste trots detta söka närhet till föräldern när upplevelser av hot uppstår. Barnet måste då ignorera största delen av de negativa upplevelserna av föräldern för att möjliggöra en positiv arbetsmodell av denne. Detta fungerar positivt på kort sikt, men negativt på lång sikt då modellen inte längre motsvarar verkligheten. Den blir ett ineffektivt hjälpmedel i samspelet med omvärlden. (Broberg, Hagström & Broberg, 2012, 47–48).

Då barnet börjar umgås med personer utanför familjen kommer det att använda sig av arbetsmodellerna. Eftersom modellerna är anpassade för att hantera en specifik miljö kommer barnet att försöka återskapa denna miljö. Ett barn som har en positiv inre arbetsmodell kommer att skapa ett positivt samspel med andra och till exempel söka tröst hos en vuxen om det faller och slår sig. Ett barn med negativ modell kommer däremot att skapa ett negativt samspel. Barnet kan till exempel dra sig undan, och om barnet drar sig undan kanske den vuxne inte uppmärksammar barnet, eller om barnet sparkar ett annat barn så får det en arg tillrättavisning. Detta kommer att förstärka barnets föreställning om andra människor. (Broberg, Hagström & Broberg, 2012, 48).

Enligt Fonagy skapas genom den trygga anknytningen till föräldern en inre trygghet hos

barnet som med stor sannolikhet behålls genom livet. Detta för att den trygga anknytningen ger stabila inre arbetsmodeller, vilka underlättar både barnets sätt att relatera till andra samt att hantera påfrestningar. (Karlsson, 2012, 73).

5.6 Mentalisering och spegling

Killén (2014, 31) påpekar att det finns ett nära samband mellan anknytning och förmågan att mentalisera, samt mellan mentaliseringsförmågan och att kunna hantera känslor. En trygg anknytning bidrar till en bra mentaliseringsförmåga, vilket leder till en förmåga att kunna hantera sina känslor. Och, som konstaterades tidigare i kapitel 5, har barn med otrygg anknytning ofta svårt att hantera känslor.

Mentaliseringsförmågan uppstår i samband med att människans kognitiva och emotionella förmågor utvecklas och människan blir medveten och reflekterande. Förmågan innebär att kunna förstå sitt eget och andras beteende utifrån tankar, känslor, önskningar och så vidare. Denna förmåga är viktig för självets förverkligande, samt för att kunna fungera väl med andra individer. (Wennerberg, 2010, 103–104).

Enligt mentaliseringsteorin är det de primära anknytningspersonernas uppfattning och syn på barnet som formar hur barnet ser på sig själv och sin betydelse för andra. För att anknytningen ska bli trygg måste anknytningspersonerna kunna förstå barnets mentala tillstånd, det vill säga ha en god mentaliseringsförmåga. Föräldrarnas mentaliseringsförmåga är således grunden både till anknytningen och till utvecklandet av barnets mentaliseringsförmåga. (Wennerberg, 2010, 103–104, 108)

Föräldrarnas mentaliseringsförmåga ska göra att föräldern kan se barnets potential, och att barnet har intentioner, känslor, önskningar och en vilja. Hon måste kunna se barnet som en separat individ och öppet och nyfiskt utforska barnets inre. Då barnet blir förstått på detta sätt kan barnet också börja förstå sig själv. (Wennerberg, 2010, 106–107).

Grunden för barnets mentaliseringsförmåga har satts redan under de första levnadsåren. Den har formats av hur föräldern i samspelet med barnet har kunnat hjälpa det att reglera grundkänslorna. En vuxen som har förmågan att korrekt tolka barnets känslouttryck kan benämna känslorna för att göra dem mer begripliga. Barnet lär sig då att tolka de fysiska

förändringarna som känslor. (Normell, 2014, 65).

Upptäckten av självet sker i samspel mellan barnet och föräldern och konstrueras gemensamt, enligt teorin om social biofeedback. Från födseln kan barnet inte se sitt inre eller urskilja olika affektstillstånd. Den behöver social biofeedback från föräldern, vilket innebär att föräldern speglar barnets affekter då det till exempel skriker, ler eller gråter. Speglingen går ut på att föräldern visar åt barnet vad det känner genom ansiktsuttryck, gester och röst. (Wennerberg, 2010 109–110)

Föräldern bör ha en förmåga att spegla barnets affekter med överdrivna uttryck, vilket visar åt barnet att det inte är föräldrarnas egen känsla och att föräldern kan hantera barnets känsla. Detta är också viktigt för att barnet ska förstå att det är skilt från föräldern, en separat individ. Speglingen ökar gradvis barnets självförståelse och så småningom mentaliseringsförmåga. Den innebär även att barnet får en förväntan om att det kan identifiera och uttrycka sina egna känslor och att de kan förstås av andra. (Ibid., 111–113). Ett barn som genom trygg anknytning skapat en djup mentaliseringsförmåga har lättare för att använda den till att undersöka både egna och andras mentala tillstånd (Ibid., 117).

Enligt Wennerberg (2010, 103) uppstår mentaliseringsförmågan under de fyra-fem första levnadsåren, vilket betyder att om ett barn som treåring börjar i en daghemsgrupp för tre-fem åringar är förmågan inte färdigt utvecklad.

Barn behöver få en förståelse för sina känslor och detta gör den vuxna genom till exempel uttryck av igenkännande eller en tröstande omfamning om barnet är ledset. Den vuxne bör också prata med barnet om den känsla barnet känner för att hjälpa det att förstå känslan. Om den vuxna bemöter barnet med förvirrande reaktioner kan barnet få svårt att förstå sig själv och andra. Känslan kan bli obegriplig och tolkas som att den inte är tillåten. Detta kan ske om barnets känsla väcker omedveten ångest hos föräldern och denne därför undviker att spegla känslan, eller speglar en helt annan känsla. Om den vuxne reagerar på barnets känsla med samma känsla, t.ex. bli sur på ett barn som är surt, så dröjer känslan kvar längre hos barnet. Det leder också till att barnet kan uppleva sina känslor som smittsamma och kaotiska, och det kan inte separera sin känsla från föräldrarnas känsla. (Brodin & Hylander, 2002, 34–35; Wennerberg, 2010, 121).

Ifall den vuxna försöker få barnets känslor att gå över väldigt snabbt kan barnet också få

upplevelsen av att det måste hålla tillbaka dessa känslor och lära sig att kontrollera dem. Om barnet håller tillbaka känslan tillräckligt länge kan det själv sluta uppleva den. (Brodin & Hylander, 2002, 34–35).

Brodin & Hylander (2002, 32–33) menar också att barn som håller tillbaka negativa känslor som ilska och ledsenhet kan ha en spänd kroppshållning med uppdragna axlar. Dessa barn kan även ha en tendens att tolka händelser som kränkningar, hot eller överkrav.

5.7 Kompenserande anknytning

Ballard, Glover Gagnon, Huelsman, Kidder-Ashley och Griggs (2009, 562) har undersökt samband mellan barns temperament, barn-pedagog relationen och beteende i samspel med jämnåriga. De har i studien funnit att en god barn-pedagog-relation med få konflikter påverkar social kompetens positivt. Relationen är framförallt viktig för barn med svåra temperamentsdrag. Detta kapitel handlar om anknytningsrelationen mellan pedagogen och barnet, vad pedagogen kan göra för att stöda barnet i dess svårigheter, och då framförallt barnet med otrygg-undvikande anknytning.

Det barn som har utvecklat en otrygg anknytning till en eller båda föräldrarna har alltså skapat inre arbetsmodeller av hur vuxna beter sig. I detta fall förväntar de sig att vuxna inte bryr sig. På daghemmet kan dessa förväntningar göra att barnet drar sig undan, och om barnet därmed inte blir sett så får det sina förväntningar på vuxna bekräftade – pedagogerna bryr ju sig inte heller. (Broberg, Hagström & Broberg, 2012, 74)

Killén (2014, 51–52) skriver att otrygga barn behöver kompenserande anknytningspersoner, och här kan daghemspersonalen bli viktig. Daghemspersonalen behöver ha bra mentaliseringsförmåga för att lyckas med detta. Trots att barnets anknytningsmönster har en tendens att hållas relativt stabil över tiden är det möjligt att förändra dess inre arbetsmodeller genom kompenserande anknytning. Personalens arbetssätt bör för detta ändamål ha fokus på fysisk och känslomässig omsorg, kontinuitet och konsekvens, och positivt känslomässigt engagemang. Personalen bör även vara medveten om målet och aktivt sträva efter det.

Avgörande för hur de inre arbetsmodellerna utvecklas kommer speciellt att vara barnets erfarenheter då anknytningssystemet är aktiverat. Alltså hur pedagogerna bemöter barnet i

sådana situationer, hur tillgängliga de är och hur de svarar på barnets behov av hjälp och tröst. Det viktiga är att inte bete sig så som barnet förväntar sig, för om detta sker regelbundet tvingas barnet att omstrukturera sin inre arbetsmodell. Hur barnets arbetsmodeller av sig själv utvecklas är beroende på hur eller hur ofta det uppfattar att pedagogen accepterar barnet och dess beteende. (Broberg, Hagström & Broberg, 2012, 91, 103).

Ett exempel på att utmana barnets arbetsmodell är då ett barn som är vant att klara sig själv skadas, men väljer att inget säga. Den uppmärksamme pedagogen kan då gå fram till honom och uttrycka att hon förstår att det gjorde ont. Det undvikande barnet kanske inte vill lyftas upp i famnen, men pedagogen kan istället sitta nära, trösta, och blåsa på den skadade kroppsdel. (Ibid., 105).

Som jag tidigare konstaterat finns det en risk för att inåtvända barn med otrygg anknytning i bagaget drar sig undan, försöker klara sig själva och inte söker tröst hos pedagogerna. Utmaningen är då att försöka förstå vad barnen känner och behöver, trots att de inte visar det.

Den mentaliseringsförmåga som barn börjar få vid ungefär fyra års ålder innebär att det kan förstå att andra människor har egna avsikter, känslor och intressen. Det kan då förhandla med pedagogen för att de båda ska få sina intressen tillgodosedda och samtidigt sitt behov av trygghet. Enligt Sroufe och Walters är fysisk närhet inte längre det främsta kännetecknet för anknytningen, utan istället upplevd trygghet. Barnet behöver inte känna pedagogernas omedelbara fysiska närhet, men de måste veta att pedagogerna finns där och svarar positivt på dess signaler då det behövs. Anledningen till att barnet inte behöver lika mycket fysisk närhet som tidigare är helt enkelt att det blivit bättre på att klara sig själv. (Broberg, Hagström & Broberg, 2012, 98–100)

Killén (2014, 138) skriver att barn som blir utsatta för omsorgsvikt och inte blir sedda hemma måste göras synliggöras och bekräftas av pedagogerna. Detta behöver göras både i positiva situationer där barnen lyckas och i svåra situationer där de normalt förväntar sig kritik och avvisning. Ett sätt att göra detta är att kommentera det barnet gör. De kan spegla barnet genom att kommentera dess miner och kroppsspråk. Låt barnet veta att du såg att det hade roligt eller att det är ledset fast det inte sa något. Att visa att barnet blir sett kan också göras genom att på olika sätt uttrycka att man tänker på barnet.

Barn som försöker anpassa sig och leva upp till orealistiskt höga förväntningar bör vi inte berömma för hur duktiga de är då de gjort något bra. De bör istället få respekt oavsett hur de presterar. (Killén, 2014, 139).

Många barn brottas med känslor av ångest, sorg och kaos som de inte kan uttrycka. De kan till exempel visa sig genom utagerande eller tillbakadragenhet. Den spegling som togs upp i kapitlet om mentaliseringsförmåga bör även göras av pedagogerna på daghemmet. Pedagogerna ska försöka visa barnen att deras känslor är acceptabla, de är tillåtna, och samtidigt försöka hjälpa dem att uttrycka dessa känslor. Man kan behandla känslor med många olika verktyg och medel med barnen, både i samling och på gruppaktiviteter. Och framför allt ska man inte försöka undvika konflikter eftersom de ger möjlighet till känslohantering och till att utveckla mentaliseringsförmågan. (Killén, 2014., 140).

Enligt Broberg, Hagström och Broberg (2012, 164) är det viktigt att pedagogen för att underlätta trygg anknytning till barnet försöker lära känna det, vara nära och ge uppmärksamhet. Broberg, Hagström & Broberg (2012, 186) menar dessutom att det är en förutsättning för att barnet ska kunna komma igång och leka att anknytningssystemet är i viloläge. Vissa barn kan ha svårt för fysisk lek, så man bör vara lyhörd och inte skjutsa in barnen i en lek som aktiverar anknytningssystemet (Ibid., 190). Pedagoger bör också känna igen signaler på att barnets anknytningssystem inte är i viloläge, t.ex. passivitet (Ibid., 192).

Det är nödvändigt att ta barnens anknytningssystem i beaktande för att vardagen ska bli tillräckligt förutsägbar och tillförlitlig. Detta är i sig viktigt för att lärande och utveckling ska kunna ske. (Broberg, Hagström & Broberg, 2012, 201). För att anknytningssystemet inte ska aktiveras bör vardagsrytmen vara tillförlitlig, t.ex. återkommande rutiner och genomgång av små och stora avbrott (Ibid., 207). Förberedelser inför avvikande händelser är viktiga så att de inte blir otrygga, utan begripliga händelser (Ibid., 211).

Broberg, Hagström och Broberg (2012, 201–202) skriver att barnet måste kunna känna den vuxnas närvaro för att känna sig tryggt. Därför är det bättre att barnen får vara i mindre grupper och att till exempel lekstationer på daghemmet inte är så utspridda.

Pedagogen bör vara tydlig med att meddela barnet om sin närvaro och frånvaro så att barnet inte behöver använda så mycket kraft på att hålla koll på denne (Ibid., 205). Pedagogens roll under fri lek är att vara den trygga basen dit barnet kan söka sig för tröst, känslomässig

påfyllning eller uppmuntran (Ibid., 213). För äldre barn kan också en kommentar från pedagogen fungera som påfyllning (Ibid., 198).

6 Temperament

Det är mycket möjligt att den personal jag intervjuar kommer att beskriva inåtvända barn som blyga. Blyghet anses ofta vara ett temperamentsdrag, därför behandlas inledningsvis generella teorier om temperament, som sedan efterföljs av mer specifik forskning om blyghet.

Enligt Wrangsjö (1998, 78–79) är temperament något som man tror är medfött och som har utvecklats under graviditeten. Temperament kan sägas vara människans sätt att närma sig, uppleva och hantera omvärlden. Temperament påverkas sedan av händelser i människans liv. Hos spädbarn kan detta ta sig uttryck i att de är mer eller mindre känsliga, lättirriterade och stressade. De barn som har mer av dessa drag kan aktivera negativa känslor hos föräldrar med egna svårigheter, vilka kan reagera på ett sådant sätt som förstärker barnets svårigheter och i sin tur även föräldrarnas svårigheter. Det skapas en ond cirkel.

Borge och Larson (2011, 130) skriver att temperament kan likställas med sinnelag och personlighet och är delvis ärftligt. De anser, i likhet med Wrangsjö, att föräldrar till ett barn med ett besvärligt temperament kan ha svårt att hantera dess uppförande. Detta kommer i sig att påverka barnets utveckling och kan i en del fall leda till antisocialt beteende senare i livet.

Temperament handlar, enligt Broberg (2006, 284–285), om hur aktivt eller intensivt ett barn är, och hurudana reaktioner det har. Barnets beteendestil kan kallas temperament om det är stabilt över tid, oberoende av sammanhanget, och genetiskt betingat. Beteendestilen påverkar hur andra uppfattar individen och kommer således även att påverka hur relationer till andra utvecklas.

I beskrivningen av olika temperament kan man se på skillnaden både i aktivitets- och i sociabilitetsnivå. Aktivitetsnivå innebär att vissa barn sedan födseln har lugnare och långsammare rörelser som sitter i när de blir äldre. Med sociabilitetsnivå så menas att barn har medfödda behov av kontakt med andra. Hos ett blygt barn är detta behov lågt, det vill

säga det har en låg sociabilitetsnivå. Om de måste betala ett pris, exempelvis kompromissa, för att vara tillsammans med andra så kanske de hellre avstår. (Broberg, Hagström & Broberg, 2012, 136)

Chess och Thomas (Askland, Sataøen & Claesdotter 2003, 71-72) har kommit fram till att det finns nio olika kategorier som individer kan kategoriseras utifrån: aktivitetsnivå i vaket tillstånd, hur man närmar sig eller undviker nya situationer, vilken dygnsrytm man har, anpassningsförmåga till förändringar i miljön, tröskelvärde – det vill säga hur stark stimulans som behövs för att framkalla respons hos barnet, intensitet i uttrycken, dominerande stämningsläge, hur lätt distraherad man är, och slutligen uppmärksamhetsvidd.

Utgående från ovanstående kategorier kom Chess och Thomas fram till att spädbarn i huvudsakligen har ett av tre temperament: lättsamt, svårt eller svåruppvärmt. Ett lättsamt barn har en förutsägbar och jämn dygnsrytm. Det är lätt att trösta och hålla på gott humör. Ett barn med svårt temperament har däremot en oförutsägbar dygnsrytm, blir lätt frustrerat och är svårt att trösta. Ett svåruppvärmt barn är vaksamt med allt som är nytt. Detta barn behöver oftast mera tid för att bli bekväm i nya situationer. (Broberg, Hagström & Broberg, 2012, 134–135).

Bornstein och Lamb (2011, 428–429) menar att karakteristika som dominerande stämningsläge, anpassningsförmåga, aktivitetsnivå med flera är viktiga eftersom de har en effekt på människor runt omkring oss, och de lägger grunden till personlighetsutvecklingen. Temperamentet kommer från samspelet mellan genetik, mognande och erfarenheter. En tre-åring är biologiskt mycket olika spädbarnet, och dessa biologiska skillnader leder också till skillnader i hur temperamentet utvecklas. En tre-åring har till exempel ett mycket mer organiserat beteende för emotionella reaktioner eller självkontroll än ett spädbarn, men mindre än en sex-åring. På samma sätt påverkar erfarenheterna temperamentet. Hos barn som exempelvis blir försummade ändras kortisol-nivåerna, vilket gör barnet mer lättirriterat.

6.1 Blyghet

Enligt Kagan och Lieberman har 10–15% av en normalpopulation av barn ett avvaktande och försiktigt förhållningssätt. De kan bli blyga i främmande situationer och beskrivs ofta som socialt hämmade. Wrangsjö påpekar att det i fråga om barn beteende kan vara svårt att avgöra vad som beror på medfött temperament och vad som beror på föräldrarnas påverkan. (Wrangsjö, 1998, 79)

Blyghet är enligt Hwang och Nilsson (2011, 164–165) ett temperamentsdrag och således en medfödd tendens, och alla kan vara blyga i någon viss situation. Känslan kan bero på den yttre situationen, och kallas då för osäkerhet, men det är då den kommer från en inre osäkerhet som det handlar om blyghet eller social hämning. Blyghet är alltså något som härstammar inifrån människan men visar sig i samspelet med andra. Den är ofta kopplad till ett psykologiskt tillstånd av låg självkänsla. Blyga barn reagerar också fysiskt med högre puls och större utsöndring av stresshormonet adrenalin. Den högre nivån av stresshormon kan i sig leda till ökad muskelspänning i halsområdet, vilket ger en röst som låter spänd och ansträngd. Detta framkallar annorlunda reaktioner från omgivningen. Blyga barn gör dessutom inget väsen av sig och är därför lätta att negligera. För att blyga barn inte ska förstärkas ytterligare i sin negativa identitet bör de visas värme och acceptans. Det bemötande dessa barn får i samband med att barnet finner sätt att hantera sig själv kan i bästa fall leda till att blygheten växer bort.

Brodin och Hylander menar (2005, 80) att blyghet är kopplat till skamaffekten och att dessa två känslor kan väckas lätt hos vissa barn och väldigt tidigt i livet. De menar också att blygheten kanske inte bör bekräftas, för då förstärker man barnets identitet som en blyg person. Författar menar att man istället bör bemöta det med en annan känsla än den barnet känner.

Gren Landell och Landell (2014, 25) menar att det finns två typer av blyghet – beteendehämning, som är mycket stark och syns redan i spädbarnsåldern, och självmedveten blyghet som framträder i 4–5 års ålder. Blyghet kan vara en riskfaktor för framtida problem med oro och rädsla.

Blyghet leder ofta till låg popularitet och andra svårigheter i samspelet med jämnåriga. Blyga barn har en tendens att undvika interaktioner med de jämnåriga på grund av rädsla och social

ångest. Dessa barn löper risk att utveckla socio-emotionella svårigheter och framtida svårigheter att anpassa sig i skolan, samt oro och rädsla senare i barndomen och bristande social kompetens och högre ångestnivåer i tidig vuxenålder. Blyghet är också nära kopplat till ångest, ensamhet och låg självkänsla. Men vissa blyga barn klarar sig bättre än andra. I Baumgartner, Coplan, Laghi och Settes studie har de undersökt om barnets förmåga att känna igen känslor genom ansiktsuttryck har påverkat deras popularitet bland jämnåriga. Det visade sig att blyga barn med sämre förmåga att känna igen känslor visade mer ångestfyllt, tillbakadraget beteende och att dessa avvisades oftare. (Baumgartner, Coplan, Laghi & Sette, 471–473, 482).

David Farrington studerade 411 pojkar från södra London som löpte stor risk för att hamna i kriminalitet. Han kom fram till att blyghet och tillbakadragenhet fungerade som skyddsfaktor mot ungdomskriminalitet hos dessa pojkar. I denna studie kunde således blyghet ses som ett positivt personlighetsdrag. (Borge & Larson, 2011, 131–132).

Om blygheten däremot ses som ett problem är det troligen önskvärt att ändra på det. Enligt Broberg, Hagström och Broberg (2012, 136, 138–139) är det dock svårt att ändra på ett temperament. Istället bör man försöka förstå vad barnets reaktioner beror på. Barnet bör få rätt sorts stöd av pedagogerna för att kunna få ut så mycket som möjligt av daghemsvistelsen. Struktur och förberedelse är viktigt då man vill underlätta vardagen för barn med svåra temperament. Till exempel ett barn som är rädd i nya situationer behöver kanske mer tid på sig för att våga pröva på en ny aktivitet.

6.2 Temperament och anknytning

Broberg (2006, 286) menar att det är svårt att veta om det är temperamentet eller erfarenheter från socialt samspel som speglas i barnets beteende. Ett nyfött barn är inte förutsägbart i sitt beteende och deras dygnsrytm och känslighet kan förändras under de första månaderna. Först vid tre-fyra månader blir temperamentet mätbart.

Under de första månaderna pågår även uppbyggandet av relationer till föräldrarna. Utifrån barnets beteende får föräldrarna en bild av vem barnet är, och de kommer att behandla barnet på ett sätt som förstärker bilden och bekräftar barnets temperament. (Ibid., 287).

Teorier som påstår att anknytningen inte påverkas enbart av miljön har gått ut på att det är temperamentet som formar anknytningstypen. Exempelvis att ett barn med ambivalent anknytning helt enkelt har ett besvärligt temperament, eller att ett barn med undvikande anknytning har ett lugnt temperament som gör att det inte bryr sig. Man har dock inte kunnat finna samband mellan anknytningsmönster och temperament. Däremot pekar forskningen på att barnets temperament bara har en liten inverkan på anknytningen, medan föräldrarnas svar på barnets beteende har den största betydelsen. (Ibid., 288–289).

7 Självkänsla

Som sades i kapitel 6 så hänger blyghet ofta ihop med låg självkänsla. Självkänsla är, enligt Brodin och Hylander (2005, 92), barnets upplevelse av sig själv. Det innefattar att känna sig själv, hur man känner sig och synen på sig själv. Självkänslan utvecklas genom samspel med andra människor och de känslomässiga svar som barnet får på sig själv och de känslor det uttrycker. God självkänsla handlar om att ha tillgång till känslouttryck och kunna använda dem på ett sätt som gynnar både en själv och andra. Brodin & Hylander (ibid.) påpekar också att det är svårt att se barnets upplevelse av sig själv utifrån dess beteende. Exempelvis kan ett blygt barn ha bra förståelse för sina känslor medan ett barn som verkar självsäkert inte har det. Vissa känslor är mera lättväckta hos somliga barn. Ett barn som har lättväckt ilska och ett barn som har lättväckt glädje kommer troligtvis att få olika bemötande av vuxna, vilket kommer att påverka deras självkänsla i olika riktning.

Självkänsla innebär, enligt Johnson (2003,15), vår värdering av oss själva. Är vi tillfreds och känner tillit till oss själva? Självkänslan sträcker sig från låg till hög. Johnson (Ibid., 18–19) skriver att det finns två sorters självkänsla – en där människan själv är aktiv (yttre) och en där hon är passiv (inre). För den yttre självkänslan väljer hon vissa attribut för att mäta sitt värde, exempelvis utseende och familj. Andra attribut påverkar då inte personens självkänsla. Individens är aktiv och strävar efter att uppfylla de kriterier genom vilka hon mäter sitt värde. Den inre självkänslan formas däremot i en social process. Individens tar till sig omgivningens bedömningar om sig själv och speglar sig i dessa. (Johnson, 2003, 20). Det är den passiva, socialt formade självkänslan som jag anser vara relevant för min forskning.

Johnson (2003, 24) skriver att självkänslan gynnas av en trygg anknytning. Den trygga

anknytningen medför en grundtillit och positiv inställning till självet. Eftersom ett barn med trygg anknytning vågar ge sig ut och utforska världen kan det också få en växande tillit till sin förmåga att klara av saker samtidigt som det gynnar den kognitiva och sociala utvecklingen.

Om vi däremot endast fått föräldrarnas kärlek när vi uppfyllt deras förväntningar på duktighet så innebär nya utmaningar en konflikt. Lyckas man med det man åtar sig så stärks självkänslan, men misslyckas man så sänks den. En med tidig trygg anknytning tar inte tillkortakommanden lika hårt. (Johnson, 2003, 43).

Då ett barn möts av glädje väcks dess egna glädje och dess självkänsla stärks. Grunden till positiv självkänsla är ömsesidig bekräftelse och glädje i samspel med andra. Möts man däremot sällan av ett glatt ansiktsuttryck så försvinner den egna glädjen och självkänslan sänks. (Brodin & Hylander, 2005, 47–46).

Ett barns självkänsla stärks ur positiva möten som kännetecknas av ömsesidig glädje och intresse. Att kunna glädjas tillsammans med andra stärker relationer och ger barnet en bild av att det är en person som har roligt med andra (Brodin & Hylander, 2005, 93–94).

Ett annat sätt att stärka barns självkänsla är genom verbal uppmuntran. Människor vill gärna få en reaktion från omgivningen när de gjort något bra. Att veta att vi blir hörda och sedda. Att uppmärksamma det du ser eller hör att barnet gör på ett positivt sätt fungerar stärkande. Det kan vara kommentarer som ”vad modigt att du försökte”, ”vad roligt att det gick bra” och ”tänk att du kan det där”. Negativa kommentarer som sänker självkänslan är till exempel: ”du är för liten för det där”, ”sluta tjata”, och ”alla andra kan”. De positiva kommentarerna bör inte endast handla om prestationer, utan barnet behöver få bekräftelse på att det duger som det är. (Ellneby, 2010, 86–87).

Enligt Brodin och Hylander (2005, 92–93) påverkas barnets självkänsla av det sätt det får höra sitt namn på. Både tonfallet och med vilken röst det sägs. Självkänslan påverkas negativt av om namnet sägs med en skarp, ilsken eller gnällig röst. En röst som oftast låter glad och kärleksfull påverkar istället självkänslan i positiv riktning. Självkänslan kan också indirekt påverkas av att andra barn runt omkring det aktuella barnet hör att dess namn ofta uttalas negativt, vilket kan skapa negativa cirklar runt barnet.

8 Sammanfattning av teori

Inåtvända barn beskrivs i teorin som barn med inåtgående strategier – de har knappt något kontaktbehov, har en livlig inre värld, döljer känslor och är ofta självständiga. De finns en stor risk att de hamnar utanför gruppen.

Anknytningsteorin går ut på att barnet föds med en social drift för att säkra sin överlevnad. Barnet försöker därmed knyta an till sina föräldrar, och föräldrarna lyckas mer eller mindre väl med att svara på barnets behov och signaler. Föräldrarnas svar ger upphov till att barnet utvecklar strategier för att få sina behov tillgodosedda så bra som möjligt. Detta leder till ett av fyra anknytningsmönster som för med sig olika anknytningsbeteenden. Det otrygg-undvikande anknytningsbeteendet kännetecknas av att barnet verkar självständigt, biter ihop, anpassar sig till andra, och sällan söker kontakt med vuxna. Detta anknytningsmönster är det som sammanfaller bäst med beskrivningen av en inåtvänd personlighet.

För att barnen ska kunna känna sig trygga på daghemmet behövs framför allt att deras anknytningsmönster känns igen och beaktas så att pedagogerna kan hjälpa dem att hålla anknytningssystemet i viloläge. För barn med otrygg anknytning bör pedagogerna fungera som kompenserande anknytningspersoner som är tillgängliga, ger tröst och beskydd, och hjälper att hantera känslor genom spegling.

Meningen med en kompenserande anknytning är att försöka ändra på barnets inre arbetsmodeller av relationer med andra. Metoder för att göra barn mera trygga genom att försöka ändra dessa modeller baseras på att upprepade gånger bryta mot de förväntningar barnet har på den vuxna. För att lyckas med detta måste pedagogerna vara uppmärksamma på de undvikande barnen och förstå vad de känner och tänker, trots att de inget säger.

I kapitel 5.6. konstaterades att mentaliseringsförmåga hör i hop med att kunna förstå sina och andras känslor, tankar och handlingar. I kapitel 6.1. skrevs om en studie som hade kommit fram till att den del av blyga barn som lätt blir utanför gruppen har svårt att känna igen känslor på ansiktsuttryck. Dessa tycks då sammanfalla med otryggt anknutna barn, som enligt mentaliseringsteorin har sämre mentaliseringsförmåga.

I kapitel 6.1. nämndes även att blyghet ofta är kopplat till svag självkänsla. Självkänsla handlar i sin tur bland annat om hur man känner sig själv och den har utvecklats genom de

känslomässiga svar som barnet får på sig själv och de känslor de uttrycker. God självkänsla innebär också att kunna uttrycka känslor. Därför tycks den ganska långt vara kopplad till mentaliseringsförmågan. Den logiska sammanfattningen blir därmed att otrygg anknytning leder till dålig mentaliseringsförmåga, vilket leder till låg självkänsla som också är kopplad till blyghet. Metoder för att hjälpa barn med otrygg-undvikande anknytning att bli tryggare ska då även bidra till att de får bättre självkänsla och blir mindre blyga.

9 Metod

Jag väljer i denna undersökning att använda mig av en kvalitativ metod. I min undersökning har jag syftet att ta reda på daghemspersonals upplevelse och bemötande av inåtvända barn. För att få fram en tydlig bild av deras upplevelse genom en kvantitativ undersökning via exempelvis enkät anser jag att jag skulle behöva ha väldigt många frågor för att inte missa någon möjlig aspekt av deras upplevelse. Om de däremot får berätta fritt i en kvalitativ metod som till exempel intervju får jag lättare deras exakta upplevelse. Via den metoden kan jag få mycket detaljerad information, åsikter och attityder. Jag har också möjligheten att ställa följdfrågor för att förtydliga deras svar eller få dem att berätta vidare. Jag har även möjlighet att göra ytterligare tolkningar genom känslouttryck som deras kroppsspråk och ansiktsuttryck. Detta kan ge mig en djupare förståelse för deras upplevelse. I en kvalitativ intervju kan mina undersökningsenheter berätta det de tycker är relevant och dessutom fylla i sådant som jag missat. Eftersom mitt syfte inte är att försöka dra generella slutsatser om hur all daghemspersonal upplever och bemöter inåtvända barn eller testa någon hypotes över detta är en kvalitativ metod mer fördelaktig.

Frågeställningarna besvaras genom detaljerad information som samlas in genom intervjuer med fyra barnträdgårdslärare eller barnskötare på daghem. Jag vänder mig till tre olika daghem eftersom det skulle kunna hända att ett visst daghem har personal som nyligen fått skolning i hur de bemöter dessa barn och alla handlar enligt detta mönster. En annan risk med att ta personal från samma daghem är att de jobbat mycket med varandra och därmed påverkats av varandras tankar och handlingssätt. Jag försöker därmed öka chansen att fånga upp olika förhållningssätt i svaren genom att ta personal från några olika daghem. Av samma anledning väljer jag även personal med olika lång erfarenhet av att arbeta på daghem.

På grund av tidsramen för denna undersökning väljs respondenterna ut genom

bekvämlighetsurval, det vill säga respondenter som finns nära och är lättillgängliga. Alternativt skulle jag kunna göra ett urval genom självselektion. Då skulle jag informera daghemmen om min undersökning och den personal som är intresserad av att delta i denna undersökning skulle kontakta mig. Fördelen med detta är att det är enkelt och att respondenterna är intresserade av ämnet. Nackdelen med ett sådant urval är dock att det förmodligen skulle vara en viss typ av människor som anmäler sitt intresse, och jag kanske inte skulle få tillräcklig variation i resultatet. (Holme & Solvang, 1997, 183). Därför anser jag att ett bekvämlighetsurval är mera fördelaktigt för mitt syfte.

Om jag ville göra undersökningen representativ skulle jag kunna göra ett stickprov genom klusterurval, som är en typ av sannolikhetsurval. Enligt Holme och Solvang (1997, 187) är detta också enkelt att genomföra. Som kluster kunde jag genom lottning dra till exempel två kommuner. Inom dessa kluster skulle jag dra exempelvis fyra enheter (daghem) från vilka jag skulle dra ytterligare fyra enheter (personal) som skulle utgöra mina respondenter. Varje steg skulle göras genom obundet slumpmässigt urval. Metoden kräver dock en lista över alla enheter i populationen. (Ibid., 181, 186–187). Eftersom jag inte behöver kunna dra slutsatser om hela populationen utan vill få detaljerade och intressanta svar så behöver jag inte ett representativt urval, utan håller mig till bekvämlighetsurvalet.

Jag skyddar intervjuobjektens identitet genom att inte avslöja vilket daghem respondenten arbetar på eller ens i vilken kommun. Jag använder inga benämningar på respondenterna utan enbart uttryck i stil med *den ena respondenten*. Jag citerar inte tydliga uttalanden som kunde leda till identifiering av respondenten eller barnet. Dessutom skriver jag om dialektala uttalanden till korrekt svenska. Jag kommer enbart att intervjua kvinnlig personal eftersom den manliga andelen av daghemspersonalen är så liten att de kanske lätt kunde identifieras.

Respondenterna ges inte frågorna på förhand, utan först under intervjun. Detta för att de inte ska hinna tänka ut specifika svar som kan anses vara de korrekta, utan istället dela med sig av sina spontana tankar. Respondenterna blir före intervjun informerade om att den är anonym och att den kommer att spelas in, men att den raderas då intervjun skrivits ut.

10 Resultat

I undersökningen gjordes individuella intervjuer med fyra kvinnor som arbetat mellan åtta och drygt tjugo år på daghem. Respondenterna kom från tre olika daghem och bestod av både barnträdgårdslärare och barnskötare. I analysen får respondenterna inga egna benämningar, eftersom det inte är viktigt för forskningen vem som sagt vad.

10.1 Personalens upplevelse av inåtvända barn

Då personalen intervjuades om hur de upplever inåtvända barn kom framför allt fyra teman fram: hur de fungerar i gruppen, olikheter och likheter mellan dem, förmåga att visa känslor samt kontaktbehov.

10.1.1 I gruppen

Först och främst så påpekar alla respondenterna att de inte haft så många barn som de ansåg vara inåtvända. De tror att det inte finns så många av dem. Men alla har i alla fall haft några.

Alla respondenterna är även överens om att inåtvända barn ofta drar sig undan och är lite mera för sig själva. De är inte lika öppna och pratar lika mycket i gruppen eller med personalen som andra barn. En av respondenterna tycker att de fäster sig mera vid en eller två kompisar och inte är lika flexibla att leka med alla i gruppen.

Alla respondenterna svarar att aktiviteter som sker i mindre grupper då det är lugnare, exempelvis sagostunder, fungerar bäst för inåtvända barn. Även samling i mindre grupper kan gå bra. En respondent uttrycker att även om de under samlingen sitter tysta så upplever hon att man kan se att man får kontakt med dem. En av respondenterna påpekar att grupsituationer där man kan ta saker via leken eller aktiviteten så att de kan känna sig bekväma fungerar bra.

En av respondenterna upplever att pysselstunder och sådant som alla ska göra fungerar bra. Det är fria leken och grupplekar med andra där man måste ta initiativ själv som är jobbigare. Om en vuxen är med och styr och säger hur man ska göra fungerar det bättre.

Alla respondenterna oroar sig för inåtvända barn i den fria leken och för att de inte vågar delta. En av dem uttrycker en oro för att de ska bli instängda och ensamma om de inte klarar av leken. En annan påpekar att man måste se till att de kommer in i gruppen, vilket kan vara jättesvårt då de andra inte vill ha dem med i leken. Hon fick en gång tipset av en specialbarntädgårdslärare att hitta på och dramatisera sagor, där barnen fick leva sig in i olika roller. Detta för att hjälpa en flicka som hade det mycket jobbigt i fria leken.

”Det var direkt det var fria leken så ville ingen riktigt ta med henne, för hon var jätte... bara liksom, försiktig, och liksom, axlarna upp, och... och, ja, så där rädd, verkade hon vara hela tiden.”

Flickans tendens att ha uppdragna axlar och se rädd ut tyder enligt mentaliseringsteorin på att hon håller tillbaka negativa känslor (Se ovan, s.16).

Respondenten försökte vidare berömma flickan och tala om för henne hur duktig hon var. Hon försökte para ihop henne med andra och ordna kompisgrupper så att alla skulle blir vana att leka med henne. Respondenten uttrycker:

”Och ändå kände man att de lekte ju med henne, men att, fick de välja själva så skulle de inte leka med henne, nej. Och det var just att hon hade ett sätt att hon var så försiktig och hade aldrig en egen åsikt och gjorde som alla andra.”

En respondent tycker att hon blir orolig om det är någon som är extremt inåtvänd och inte alls vågar vara med i gruppen, utan låser sig helt. Och om det begränsar deras tillvaro. Det har hon varit med om.

10.1.2 Olikheter och likheter mellan inåtvända barn

En respondent uttrycker att alla inåtvända barn har sina egna personligheter och att de kan skilja sig jättemycket åt. De har olika intressen. Sen skiljer de sig också åt i grad av inåtvändhet – vissa säger ingenting och vissa går det att få att säga något i alla fall. Detta överensstämmer med teorin om att det finns olika typer av inåtvända barn (Se ovan, s.5).

En annan respondent menar att de kan vara olika på så vis att vissa är inåtvända bara i vissa situationer, exempelvis nya situationer. Men att vissa har den där personligheten att de alltid är mer försiktiga och inåtvända och inte vågar ta så mycket kontakt. Och på något vis drar

de sig tillbaka från andra. Men hon tycker att barn kan vara allmänt inåtvända utan att det behöver vara problematiskt. Detta låter som att respondenten beskriver barn med svåruppvärmda temperament i enlighet med teorin (Se ovan, s.20).

De två andra säger sig ha svårt att komma på olikheter. De tycker att denna grupp av barn brukar ha mycket liknande drag. En av dessa anser att det alltid är lite problem kring dem. Hon påpekar att det är lättare att ha att göra med barn som är utåtagerande, vilda och ropar och pratar. De inåtvända är svåra då man inte vet hur man ska få dem att komma fram och våga prata och synas.

Alla tycker att de har gemensamt att de är osäkra och att de har svårt att få kontakt med andra barn. De är försiktiga och tysta av sig. De söker sig till lugnare situationer och håller sig för sig själva. Detta stämmer bra överens med de beskrivningar av inåtvända barn som samtliga teorier innehöll (Se ovan, s.3–5). Den ena respondenten tycker dessutom att de alla kan upplevas som att de ser lite sorgsna ut. Hon tror dock inte att de behöver vara sorgsna innerst inne, men i teorin framkom att en viss typ av inåtvända barn faktiskt håller inne exempelvis sorg och ångest och att ett inre tillstånd av nedstämdhet lyser igenom (Se ovan, s.4–5).

Alla respondenterna beskriver dem som tystlåtna och att de söker sig till lugnare situationer, håller sig för sig själva och inte söker kontakt. De anser att barnen har behov av hjälp med det sociala. En tillägger att de är osäkra och inte vågar göra val, utan de gör det som andra gör. Detta kunde tolkas som en tendens till överdriven anpassning som är typisk för barn med otrygg-undvikande anknytning (Se ovan, s.11).

Två av respondenterna beskriver dem som blyga eller att de kan verka blyga, men att de inte behöver vara det. En av dem förklarar att hon tycker inåtvändhet är ett personlighetsdrag mer än blyghet. Hon tycker att blyghet mer är en osäkerhetsgrej och att hon träffat på inåtvända barn som inte egentligen är blyga.

10.1.3 Förmåga att uttrycka känslor

Två av respondenterna svarade att inåtvända barn inte vågar eller klarar av att visa känslor. De har nog känslor, men de håller tillbaka dem. En av dem tror dock att de håller tillbaka känslorna mest på daghemmet. Hon tror att de kanske vågar visa mera hemma och i situationer där de känner sig väldigt trygga. Den andra uttrycker:

”Det ska mycket till innan de börjar skratta fast det är någonting roligt. Utan de lite så där... vågar inte riktigt. Man skulle liksom lite vilja öppna upp dem. Att ’vakna upp och var med!’ Att de är liksom så in i sig själva på något sätt.”

De två andra respondenterna tycker att det varierar mellan barnen. Den ena tror att vissa kan ta in väldigt mycket fast det verkar som att de inte gör det och sen då de uttrycker sig så kan de vara jätteduktiga att uttrycka sina känslor för att de har bearbetat det på något sätt. Hon tror att skillnaden ligger i vad orsaken till deras inåtvändhet är. Den andra anser att det finns två sorter av dem. Vissa av dem är jättekänsliga och börjar jättelätt att gråta medan de flesta som hon tänker på inte har visat några känslor alls. Fast de är ledsna så biter de ihop och försöker dölja känslorna. Typiskt för barn med otrygg-undvikande anknytning är enligt teorin också att de biter ihop och trycker undan negativa känslor (Se ovan, s.11)

10.1.4 Kontaktbehov

En av respondenterna upplever att barnen kanske inte själva visar att de har ett behov av kontakt, men att de ändå behöver det. Hon tycker att de behöver kunna ha kontakt med andra för att fungera i dagens samhälle. Samhället är gjort för att man ska vara utåtriktad. Hon hade också själv varit ett inåtvänt barn och skulle ha velat att någon då lärt henne att ta kontakt. Så från den synvinkeln upplever hon att de nog behöver kontakt, men också behöver få vara för sig själva. Och kontaktskapandet måste gå i deras takt.

En annan av respondenterna hade märkt att inåtvända barn blir väldigt glada om kompisar kommer och tar kontakt med dem, vilket de kanske inte är så vana med att de ska göra. Hon tror nog att de har ett behov av kontakt, men att vissa av dem har ett större behov av att få vara mycket ensamma.

En tredje respondent tycker att de egentligen har ett ganska stort behov av kontakt, även om första tanken kan vara att de inte vill ha kontakt. Men då de väl har fått en tillit så brukar de vara bra på att suga åt sig den uppmärksamhet de får och om de hittar en kompis som de fungerar bra med så visar de nog ett behov av kontakten till dem. Man måste alltså bygga upp relationen före de visar behovet. Den där första kontakten är nog ofta till vuxna, anser hon. Sen får den vuxna försöka få andra barn med i sammanhanget.

Fjärde respondenten har även upplevt att de kan ge en bild av att de inte vill ha kontakt, men att hon nog tror att de behöver kontakten med en vuxen. Och det är klart att alla behöver en kompis eller en vän. De kanske kan säga att de vill vara för sig själva, men innerst inne tror hon nog att de vill ha kompisar. Men de söker inte kontakt. De sitter tysta och nöjda, fixar och klarar sig själva. Det tycker hon att man som vuxen behöver vara uppmärksam på. Att se det där beteende och förstå att man ändå behöver finnas där för dem och hjälpa dem.

Detta stämmer bra överens med teorin om barn med otrygg-undvikande anknytning som påstår att dessa barn inte söker mer kontakt än nödvändigt (Se ovan, s.11). Teorin om inåtvända barn beskrev på liknande sätt att det kan förefalla att barnen inte ser någon mening med kontakt (Se ovan, s.5), vilket samtliga respondenter tycks ha genomskådat.

10.2 Personalens bemötande av inåtvända barn

I fråga om personalens bemötande av inåtvända barn kom framför allt två olika teman fram i intervjuerna: att skapa en tillitsfull relation och att anpassa sig eller inte. Jag väljer att även ta upp andra generella arbetssätt som respondenterna sa sig använda.

10.2.1 Skapa en tillitsfull relation

Något som kom upp genomgående i intervjuerna var att man lättast kan stödja inåtvända barn om man lyckas skapa en tillitsfull relation till dem. I teorin om kompenserande anknytning påpekades även på samma sätt att det viktigaste var att bygga upp relationen och att en god pedagog-barn-relation påverkar barnets sociala kompetens positivt (Se ovan, s.16, 18). Det framgår också som en av personalens skyldigheter i Grunderna för planen för småbarnpedagogik att skapa en förtroendefull relation till alla barn (Se ovan, s.3).

En av respondenterna tycker att de fungerar bra då man är på tu man hand med dem. Situationer där de kan känna sig trygga och känna tillit till vuxna så kan få dem att öppna upp. Tillförlitligheten kan till exempel skapas genom utbyte av blickar som visar att man förstår varandra. Man behöver inte säga någonting. Hon tycker också att man måste ha skapat en tillitsfull relation till dem för att man ska kunna kommunicera med dem och få bra kontakt. Det är svårt med helt nya barn som är inåtvända. Hon tycker att det viktigaste är att få den där enskilda kontakten med dem, för då är det lättare att få dem med.

En annan av respondenterna anser att de har svårt att ty sig till vuxna och att det därmed tar länge innan man kommer nära inpå dem. Men hon tror att de har ett behov att känna en trygghet med personalen. Hon tycker att det är viktigt att en och samma person har kontakt med dem åtminstone i början. Det skapar trygghet i sig. Hon försöker arbeta i små grupper, men även prata enskilt med barnet för att underlätta kontakten.

Två av dem tycker att man ska skapa trygghet genom att visa intresse för barnet och bekräfta det. Den ena tycker att man ska prata med det och se till att man ser det, fast det är inåtvänt. Att man uppmärksammar det barnet lika mycket som alla andra, så att det inte försvinner i mängden. Hon tycker att hon skapar trygghet genom visa att hon bryr sig om dem och pratar med dem och försöker hjälpa dem och få dem med i lekandet. Detta genom att se till att de har kompisar och planera vem som ska leka med vem och att de måste turas om så de blir vana att man måste leka med alla.

Den andra påpekar att man måste visa att man hör dem fast de inte säger så mycket. Hon försöker hålla ögonkontakt med dem och göra sig tillgänglig för dem. Visa att hon accepterar dem fast de inte svarar på alla frågor. Att hon behandlar dem likadant nästa dag och visar att hon vill ha dem med fast att de inte svarade på ens frågor. Hon kan märka att barnen genom ögonkontakt söker bekräftelse över rummet och då kan man ge en bekräftande blick tillbaka. De behöver inte stiga upp och berätta, utan den där blicken räcker.

Det som teorin om kompenserande anknytningsperson uttryckte var att det är viktigt för barn med otrygg-undvikande anknytning var att låta barnet veta att man ser det och hör det och förstår dess känslor trots att det ingenting säger (Se ovan, s.17). Detta tycks respondenterna medvetet arbeta mot. Detta arbetssätt skulle enligt teorin också stärka självkänslan hos barnen och tyder på att respondenterna mer eller mindre medvetet tänker att inåtvända barn lider av låg självkänsla (Se ovan, s.24).

10.2.2 Anpassa sig eller inte

Tre av mina respondenter ansåg att man måste anpassa sig till barnets inåtvända drag och arbeta med dem på deras villkor och enligt deras bekvämlighetszon.

En respondent använder sig av små grupper för att i små steg bygga upp kontakten med andra barn. Hon beskriver:

”...och ge dem den där möjligheten också att kunna avvakta och att man inte måste komma med, utan att man får sitta på sidan om och se på också. Att det här, att ibland kan det kännas att man inte riktigt vet vad som kommer att hända, att vad förväntas av dem och vad ska jag...? Vad är meningen...? Att 'jag vill inte' eller 'jag vågar inte'”

Hon tycker det är bra om de exempelvis på gympan kan få sitta och se på i början. De är huvudsaken att de är där. Och sen kanske de börjar våga mer och mer. Hon anpassar också sitt arbetssätt till barnen då hon använder sig av de material som finns tillgängliga för daghemspersonal, spel, lek och så vidare. Fokuset hamnar då inte på barnet utan på en spelpjäs, docka eller dylikt. Då är de ändå med, men uppmärksamheten går till någon annan, vilket kan göra det lättare för barnet. Hon tycker även att man kan använda bilder i fall det är lättare för dem att peka än att säga. Denna respondent önskar att hon kommunicerar på samma sätt med dem som med andra, men tror att det säkert ändå finns skillnader. Hon tror att hon är extra noga med att få ögonkontakt och att gå ner på barnets nivå. Hon tror att hon är tydligare och lugnare då hon pratar med dem, och samtidigt tänker mer på hur hon pratar med dem.

En annan av dem nämner att hon tycker det är viktigt att respektera barnens gränser. Exempelvis att vara försiktig med fysisk kontakt och inte röra dem så mycket. Man måste kolla vad de tycker är okej. Hon anser också att man måste beakta humöret hos inåtvända barn. Det som fungerar en dag kanske inte fungerar nästa dag. Man försöker få in lite kompisar om det känns trygg för dem, men inte tvinga på dem. Och vill de vara i fred så måste de få vara det. Hon anser att hon är försiktigare också då hon kommunicerar med dessa barn. Hon skämtar och skojar inte på samma sätt med dem som med inåtvända, eftersom hon tror att de kanske är känsligare.

En tredje tycker att det är svårt att få dem att ta plats, för hon vill inte tvinga dem till saker. Hon tror att det värsta för ett inåtvänt barn kanske är om alla tittar på en. Men man får ställa frågor åt dem och låta dem ta det i sin egen takt. Hon tror att hon är mildare i sitt sätt att prata

med inåtvända barn. Hon tar det lugnare och försöker att inte vara så på. Hon försöker vara på deras nivå. Hon menar också att de reagerar olika om de erbjuds tröst. Vissa accepterar nog fysisk kontakt medan andra inte gör det. Speciellt inte i början. I så fall håller man sig nära i alla fall, så de vet att man är där.

De tre ovanstående respondenternas svar kan tolkas som att de i enlighet med teorin anser att barnen inte vill vara med, är rädda för utmaningar, inte tycker om förändring och så vidare (Se ovan, s.5).

De svar jag fick av den sista respondenten skiljde sig åt från de övrigas. Hon tycker att man ska ställa krav på inåtvända barn att svara verbalt på frågor. Hon ställer exempelvis öppna frågor åt dem så de inte bara kan svara ”ja”, ”nej” eller nicka. Hon tycker att man måste visa åt dem att vill de ha någonting vid matbordet så måste de säga det, annars händer det ingenting och att det här gäller alla barnen. Hon försöker prata likadant med alla och inte särbehandla någon. Hon tycker att man nog kan skoja med inåtvända barn på samma sätt som med andra, och bli arg och stressad på dem också. Att det inte bara är en och samma som man blir irriterad på utan att man kan fräsa åt det duktiga barnet också om det gör något enerverande. Hon tycker att man också ska berömma alla barn på samma sätt. Barnen ska märka att de är likadana allihop. Enligt teori om blyghet skulle detta vara ett korrekt sätt att bemöta blyga barn för att inte bekräfta blygheten och stärka en negativ identitet (Se ovan, s.21).

10.2.3 Andra sätt att underlätta vardagen

Alla respondenterna svarar att framförallt små grupper är viktiga för inåtvända barn. Två av dem säger rakt ut att man måste vara med och bestämma och styra, men det framgår att alla i sitt arbete i någon mån bestämmer och styr, exempelvis genom gruppindelningar och givetvis under ledd lek. Till exempel kompis-lotto fungerar också bra, för där är det lotten som bestämmer vem som ska leka med vem och med vad. Då blir barnen vana att leka med alla och med olika saker.

En av respondenterna har en strategi som går ut på att dela barnen i grupper enligt de som pratar mycket och de som inte pratar mycket. De inåtvända sätts då i en grupp med andra som kanske inte är inåtvända men lite mer försiktiga. I gruppen diskuterar de sedan olika

saker. Då alla tysta är i samma grupp ges de större chans att prata. Hon tror att de börjar våga mera då de är i grupper med likasinnade. Även under pyssel och andra aktiviteter kan man göra denna gruppindelning.

En respondent använder sig av tydlighet i rutinerna för att barnen ska veta vad de kan förvänta sig. Hon använder också kompis-väskor och dylikt material och försöker arbeta i små grupper för att öka chansen för att kontakter ska bildas.

Två av respondenterna nämner att de försöker ta fasta på saker som intresserar de inåtvända barnen. En av dem säger:

”Det kan vara ett barn då som kanske tycker jättemycket om bilar till exempel. Då kan man ju köra något tema med det där som intresserar dem så de känner att ...så kanske man får dem lite att, vet du, vara lite mer med. Och de kanske ett, två, tre, blir jätteivriga och börjar berätta någonting.”

En av dem oroade sig för orsaken till inåtvändheten. Men något som för henne underlättar denna oro är samarbetet med föräldrarna. Om föräldrarna har märkt samma sak, och om de kan berätta att de själva varit likadana som små och idag är positiva och utåtriktade och tar plats så känner hon sig lugnare.

10.3 Utvecklingen under daghemsåren

Två av respondenterna tycker absolut att inåtvända barns personlighet utvecklas under daghemsåren. Många visar inåtvända drag då de börjar. Det ändrar oftast ganska mycket. Vissa tar det längre tid för, men alla brukar nog bli tryggare och göra framsteg. Den ena säger:

” Jag tror att det är ganska bra för inåtvända barn att vara på dagis. För, fast de liksom inte själv skulle vara med i leken så iakttar de jättemycket hur andra fungerar och lite kanske ökar den där lusten och motivationen att fungera mera i grupp också.”

En av dessa hade sett en flicka som börjat sent på daghem, men som förändrats väldigt mycket senare under skolåren. Hon anser att om det barnet hade börjat i en daghemsgrupp tidigare så skulle hon också ha gjort framsteg tidigare. Hon menar att inåtvända barn redan under ett år kan gå framåt. De kan till exempel börja våga prata på samlingar.

De övriga respondenterna tycker att det är lite olika, men tycker nog ändå att de har sett dem utvecklas. Att de har blivit lite mer utåtriktade, åtminstone i vissa situationer. En av dem uttrycker att hon är osäker på om det är hela personligheten som ändras, eller om barnen bara lär sig att vara på ett visst sätt. Hon menar att det är desto svårare för dem att göra framsteg i det sociala ju mer inåtvända de är. Hon tycker att det kan hända att ingenting har ändrat under bara två år, men nog under flera år. Den andra kommenterar om framstegen:

”Där är det ju svårt att säga att vad är det då det beror på. Är det liksom att de har växt till sig eller är det just så där att de har blivit trygga i miljön eller är det att de har hittat en egen kompis eller så här, som känns liksom trygg eller att, det här... Det är lite olika på men att, nog ser man den där förändringen.”

Hon tror att de nog lär sig att bli mer sociala då de har modellerna runt omkring sig. De som man kanske inte ser en så tydlig förändring på, så blir man mer orolig över. Hon tror ändå att de största framstegen sker senare - från och med förskolan.

11 Slutdiskussion och kritisk granskning

Syftet med denna studie var att undersöka personalens upplevelse och bemötande av inåtvända barn. Resultatet av denna studie förstärker mycket av den tidigare teorin som behandlats. Respondenterna upplevde att inåtvända barn framför allt har svårigheter med det sociala samspelet i gruppen. De söker inte kontakt, varken med personal eller med andra barn, och de undviker att visa känslor. Egenskaperna kan tolkas både som otrygg- undvikande anknytning och svåruppvärmt temperament. De ansåg därtill att inåtvända barn är tysta och försiktiga och fungerar bra i lugnare situationer i små grupper, varför respondenterna har valt att arbeta med dessa barn framförallt i mindre grupper och genom att skapa en tillitsfull relation till dem. Respondenterna försökte att bemöta dem på ett av två sätt – antingen genom att bemöta dem likadant som andra barn eller genom att gå mera försiktigt fram och anpassa sig till barnens trygghetszon. Eftersom alla respondenter ansåg att inåtvända barn i åldern 3–5 utvecklas personlighetsmässigt under daghemsåren så kan det tolkas som att båda sätten fungerar. Det är dock inte säkert att det är just denne personalmedlems bemötande som lett till utvecklingen, utan det kan vara någon annan i personalen, de andra barnen eller helt enkelt biologisk mognad som bidragit till utvecklingen.

Min personliga tro är att det som framförallt bidrar till en inåtvänd personlighet är anknytningen till vårdnadshavarna. Det är den som gör att det bär eller brister. Eftersom jag har försökt att tolka inåtvändheten som ett resultat av temperament eller anknytning så kan jag i efterhand tycka att jag borde ha haft flera frågor till respondenterna som handlat om samspelet de ser mellan barnet och föräldern. Denna aspekt skulle jag också själv ha kunnat dra flera slutsatser om ifall jag gjort undersökningen genom att observera inåtvända barn på daghemmet.

Under intervjuerna framkom att respondenterna är medvetna om de inåtvända barnen. De har strategier för hur de vill bemöta och arbeta med inåtvända barn och de strävar efter att göra dem synliga. Strategierna tycks uppfylla många av de skyldigheter som nämns i Grunderna för planen för småbarnspedagogik (se ovan, s.2–3). Det jag inte vet är om det i verkligheten finns tid till och möjlighet att realisera dessa strategier. Kanske blir barnen ändå osynliga, trots den goda tanken? Därför skulle jag, om jag haft mera tid, också föredragit att kombinera intervjuerna med observation av samspelet med barnen.

Barnen upplevdes inte uttrycka sina känslor, vilket tolkas som dålig mentaliseringsförmåga i samband med otrygg anknytning. Det som inte framkom under intervjun är hur man hjälper barnet att hantera känslor. Frågan uppstod i efterhand om personalen förstår vad barnen känner trots att de inte visar det, vilket enligt teorin är viktigt då man arbetar med barn med dålig mentaliseringsförmåga. Svaret på denna fråga tycks omöjligt att få, eftersom barnen inte kan säga själva och man bara kan gå på personalens bedömning av barnens reaktioner. För att kunna säga något om detta skulle jag ha behövt utreda respondenternas egna mentaliseringsförmågor.

Min undersökning kan säkerligen ha varit färgad av min förutfattade åsikt om att den otrygg- undvikande anknytningen ligger till grund för en inåtvänd personlighet. Teoridelen om anknytning fick stor plats i min studie, och man kunde ha valt att istället fokusera mera på annan personlighetsteori. I teorin om bemötande kunde jag ha valt att inrikta mig mera på kommunikationssätt och hur det påverkar inåtvända barn.

För vidare forskning skulle det vara intressant att även intervjua föräldrar till inåtvända barn för att få fram deras upplevelse av sitt barn, hur det reagerar på daghemsvistelsen och kanske få reda på om daghemsåren bidragit till en bestående personlighetsförändring.

Källförteckning

Askland, L., Sataøen, S. O. & Claesdotter, A. (2003). *Utvecklingspsykologiska perspektiv på barns uppväxt (1. uppl.)*. Stockholm: Liber

Ballard, M., Glover Gagnon, S., Huelsman, T.J., Kidder-Ashley, P., Swaim Griggs, M. (2009). Student-Teacher Relationships Matter: Moderating Influences Between Temperament And Preschool Social Competence. *Psychology in the Schools*, 46(6), 553-567

Baumgartner, E., Coplan, R.J., Laghi, F., Sette, S., (2016). The role of emotion knowledge in the links between shyness and children's socio-emotional functioning at preschool. *British Journal of Developmental Psychology*, 34, 471–488

Borge, A. I. H. & Larson, P. (2011). *Resiliens: Risk och sund utveckling (2., rev., uppdaterade och utök. uppl.)*. Lund: Studentlitteratur.

Bornstein, M. H. & Lamb, M. E. (2011). *Developmental science: An advanced textbook* (6th ed.). New York: Psychology Press.

Bowlby, J. (1997). *Attachment and loss: Volume 1, Attachment* (Pimlico ed.). London: Pimlico.

Broberg, A. (2006). *Anknytningsteori: Betydelsen av nära känslomässiga relationer*. Stockholm: Natur och kultur.

Broberg, M., Hagström, B. & Broberg, A. (2012). *Anknytning i förskolan: Vikten av trygghet för lek och lärande*. Stockholm: Natur & Kultur.

Brodin, M. & Hylander, I. (2002). *Själv-känsla: Att förstå sig själv och andra*. Stockholm: Liber

Coplan, R. J. & Moritz Rudasill, K. (2017). *Blyga skolbarn* (Upplaga 1.). Lund: Studentlitteratur

Ellneby, Y. (2010). *Att samtala med barn: Genom att lyssna med fyra öron*. Stockholm: Natur och kultur.

- Fernandes, C., Santos, A.J., Shin, N., Vaughn, B.E., Veríssimo, M. (2014). Associations Between Attachment Security and Social Competence in Preschool Children. *Merrill-Palmer Quarterly*, 60(1), 80–99
- Folkman, M. (1998). *Utagerande och inåtvända barn: Det pedagogiska samspelets möjligheter i förskolan*. Stockholm: Runa Förlag.
- Gren Landell, M. & Landell, M. G. (2014). *Orolig och blyg i skolan: Att möta elever med vanliga och osynliga besvär*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Holme, I.M. & Solvang, B.K. (1997). *Forskningsmetodik. Om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.
- Hwang, P. & Nilsson, B. (2011). *Utvecklingspsykologi* (3., rev. utg.). Stockholm: Natur och kultur.
- Inåtvänd. (1933) I *Svenska akademins ordbok*. [Online] www.saob.se [hämtad: 23.02.2019]
- Johannessen, E. (1997). *Barn med socio-emotionella problem*. Lund: Studentlitteratur.
- Johnson, M. (2003). *Självkänsla och anpassning*. Lund: Studentlitteratur.
- Karlsson, K. (2012). *Anknytning: Om att tolka samspelet mellan föräldrar och små barn* (2., [utök.] uppl.). Stockholm: Gothia.
- Killén, K. (2014). *Förebyggande arbete i förskolan: Samspel och anknytning* (1. uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Kinge, E. (2000). *Empati hos vuxna som möter barn med särskilda behov*. Lund: Studentlitteratur.
- Lund, I. (2006). *Hon sitter ju bara där!: Inagerande beteende hos barn och unga*. Lund: Studentlitteratur.

Normell, M. (2012). *Kunskap, fantasi och föreställning: Om mentalisering i lärarprofessionen*. Lund: Studentlitteratur.

Pandya, S.P. (2017). Spiritual Education Program for Reducing Social Anxieties and Improving Social Interaction Skills Among Introverted Children: A Cross-Country Longitudinal Experimental Study. *Pastoral Psychol*, 66, 625–639

Rydén, G. & Wallroth, P. (2008). *Mentalisering: Att leka med verkligheten*. Stockholm: Natur & kultur.

Utbildningsstyrelsen. (2018) *Grunderna för planen för småbarnspedagogik*. [Online] www.oph.fi [hämtad: 23.02.2019].

Wennerberg, T. (2010). *Vi är våra relationer: Om anknytning, trauma och dissociation*. Stockholm: Natur & kultur.

Wrangsjö, B. (1998). *Barn som märks: Utvecklingspsykologiska möjligheter och svårigheter*. [Stockholm]: Natur och kultur.

Bilaga

Intervjufrågor

1. Berätta om dina erfarenheter av inåtvända barn i åldern 3–5. Beskriv barnen och hur de fungerar på daghemmet.
2. Vilka egenskaper har inåtvända barn gemensamt? Finns det olikheter mellan dem?
3. Vilka situationer fungerar bra för barnen?
4. Finns det situationer där du oroar dig för dem?
5. Hur upplever du inåtvända barns förmågor att uttrycka känslor?
6. Hur upplever du deras behov av kontakt med personalen och med andra barn?
7. Hur inkluderar du inåtvända barn i gemenskapen?
8. Hur skapar du trygghet för inåtvända barn?
9. Har du strategier för att få inåtvända barn att ta mera plats i gruppen?
10. Har du strategier för att underlätta vardagen för dem?
11. Finns det skillnader i din kommunikation med inåtvända barn, jämfört med andra barn?
12. Hur har du upplevt att inåtvända barn har utvecklats under daghemsåren?